

bankoktól kért adatokat 1848 szeptemberében, de ezek feldolgozására az időközben kirobbant függetlenségi harc miatt már nem kerülhetett sor. Fényes a szabadságharc alatt Madarászék köréhez, a radikális Egyenlőségi Társasághoz tartozott, így 1849 januárjában Kossuthékkal együtt ő is Debrecenbe ment. Itt a vésztörvényszék elnöke volt, de működése során nem hozott egyetlen halálos ítéletet sem. 1849 júniusában visszatért Pestre, ahol ismét a Statisztikai Hivatal élére került, ám szakmai karrierje a szabadságharc után végleges törést szenvedett.

Bár a szabadságharcot követő megtorlást megúsza egy vizsgálati fogsággal, mivel az Országos Magyar Gazdasági Egyesület egyik volt tagja közbenjárta az érdekében, de a tudományos élet vérkeringésébe mégsem sikerült többé visszakerülnie. Tanárként sem tudott elhelyezkedni, mert nem erősítették meg kinevezését a múltja miatt, így anyagilag egyre nehezebb helyzetbe került. Egy rövid időre ugyan sikerült állást kapnia az Első Magyar Általános Biztosító Társaságnál, ahol az életbiztosítási osztály vezetője lett, de egy szerencsétlen ügy folytán összekülönbözött Lónyai Menyhérttel, ami véget vetett szépen induló szakmai karrierjének. Nyomorában a kormánypárti Pesti Hírnökben írt, így elvesztette politikai hitelét mindkét oldalon. A magyar közvélemény szemében még tovább rontotta a megítélését, hogy 1857-ben megjelent *Az ausztriai birodalom statistikája* című művében a szabadságharc utáni, a császári önkényuralom által létrehozott politikai berendezkedést vette alapul. A Magyar Tudományos Akadémia, 1860-ban megalakult Statisztikai Bizottsága már nem is választotta a tagjai közé Fényest, 1867-ben pedig formai okokra hivatkozva akadémiai tagságától is megfosztották. Állása nem volt, publikálási lehetőséget lényegében nem kapott, művei megjelenéséhez pedig nem tudta megszerezni a szükséges anyagi támogatást. A kiegyezés után sem az 1867-ben megalakult Országos Statisztikai Hivatalnak, sem az 1871-ben megalakult Fővárosi Statisztikai Hivatalnak nem ő lett az elnöke, bár az utóbbinál idővel sikerült egy nyomorúságos kis állást kapnia. Állandó létbizonytalansága azonban továbbra sem szűnt meg, az elszenvedett kudarcok okozta törést pedig nem tudta többé kiheverni. Az önmagával meghasonlott Fényes nagy nyomorúságban, Újpesten fejezte be életét 1876. július 23-án, és ma már egykori lakóháza sincs meg a Tavasz utcában, amit a lakótelep építése során bontottak le.

Vesztróczy Zsolt

Felhasznált irodalom: *Keleti Károly:* Fényes Elek emlékezete. Értekezések a társadalmi tudományok köréből V. 2., Bp., 1878.; *Tyukodi Piroska:* Fényes Elek. Történelmi Intézet értekezései 20., Pécs, 1940.; *Horváth Róbert:* Fényes Elek a haladó magyar statisztikus és reformer (1807–1876). Acta Universitas Szegediensis. Acta Juridica et Politica tom 3. fasc. 5., Szeged, 1957.; Horváth Róbert: A magyar leíró statisztikai irány fejlődése. Központi Statisztikai Hivatal Kutató Csoportjának és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Kiadványai 13., Bp., 1966.; *Fenyő István:* Haza és tudomány. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp., 1969. 321–450. old.; *Paládi-Kovács Attila:* Fényes Elek. Bp., 1976.; *Körmendi Gábor* (szerk.): Fényes Elek válogatott bibliográfiája. KSH Könyvtár és Dokumentációs Hivatal. Bp., 1985.; *Marton Ádám:* Fényes Elek, a reformkor politikus-statisztikusa. In: A matematikától a kriminálformatikáig. Emlékkötet Kovacsicsné Nagy Katalin tiszteletére. ELTE ÁJK. Bp., 2001. 159–164. old.

Demokrata körök az 1867-es kiegyezés után

„Nem nyilatkozom a vélemények felett. Azért, mert valaki 48-as és nem 49-es, igen becüsletes ember lehet, mint Deák is kétségtelenül az, de politikailag velem kiegyenlítetlen ellentétben áll.”

(Kossuth Lajos levele Kis Miklóshoz, 1866. jún. 4.)

Mindmáig nyitott az 1867. évi kiegyezés értékelése, s aki hozzányúl a témához, sohasem kerülheti ki Kossuth Lajos híres Kasszandra levelét. A távolban élő volt kormányzó 1867. május 22-én keltezett, s Deák Ferenchez – a kiegyezés nagy alkotójához – intézett Nyílt levelében ismét kibontotta az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc letiport lobogóját. Igaza volt Kossuthnak, hogy Deák a „jogfeladás sikamlós terére” vezette az országot, s válaszában Deák joggal nevezte „vádiratnak” volt elvbarátja politikai nyilatkozatát? A kategorikus válaszadás lehetetlen: Szekfű Gyula Három nemzedék¹ című könyvében úgy vélekedik, Kossuth párat-

lan politikai zsenialitásának egyik megnyilvánulása volt e levél, ugyanis a kormányzó ebben és egyéb „nyilvánosságnak szánt nyilatkozataiban a közösgüyes kiegyezést nem 49. április 14-e, nem a Függetlenségi Nyilatkozat nevében támadja meg, hanem 48 nevében, melyet ő maga elfeladásnak tart, s melyről elismerte, hogy Deák programjával azonos.” A történetíró szerint azért választotta Kossuth e taktikát, mert a nép többsége ekkor már „a szabadságharc eseményeit értelmük helyett a szívükkel és érzéseikkel fogták fel”. Szívükben „48 megmaradt a magyar függetlenség gyűjtölenységének – folytatja a történész –, mely magában egyesíti Bocskai és Bethlentől át Kossuthig minden nemzeti hősnök fogalmát, magában foglalja a teljes nemzeti autonómiát és mindazon szenvedélyeket, melyek Bécs százados nyomása alatt bennünk kifejlődve végül kurucos németgyűlöletben érték el tetőpontjukat”.²

Jól látta Kossuth 1867-ben, hogy „a tömeg 48-at hallott, de 49-et értett” üzeneteiben? E fel fogás vezette a 48-as párt, az ekkor még szélsőbalnak nevezett pártalakulat vezéreit, hogy a kormányzó tanácsára, hathatós politikai fellépésük megalapozása érdekében létrehozzák 1867 őszén a demokrata köröket? Az igenlő válasz tényekre alapozódik, a demokrata körök egyúttal a párt szervezeti kereteinek kiszélesítését is szolgálták.

A Szélsőbal országos felhívását követően már 1867. november 18-án megalakult a pesti Demokrata Kör. Az alakuló értekezlet formálisnak tekinthető, mert annyira ellentmondó vélemények kerültek felszínre, hogy elvi nyilatkozat elfogadására nem kerülhetett sor. Olyan vélemény is elhangzott Mátyus Arisztidtól, hogy a köröket szakítsák el a Szélsőbaltól. Mindenkint tömörítsenek, akik elégedetlenek valamilyen formában a Deák-párt politikájával, a kiegyezés adott formájával, követeléseiket azonban ne rendeljék alá pártpolitikai céloknak. Pesten és a vidéki szervezetek többségében a középíretek jutottak fokozatosan döntő szerephez a körökben, az alföldi mezővárosokban viszont a plebejus értelmiség és a szegényparaszti tömegek törekvései szabtak irányt a mozgalomnak. A kormány hamar felfigyelt a demokrata körökre és 1867. december 30-án körrendeletet intézett a helyi törvényhatóságokhoz. Ebben felhívta figyelmüket, hogy „az országgyűlés ideiglenes üzenetét a képviselőház némely tagjai arra szándékoznak felhasználni, miszerint népgyűléseket tartsanak vidéken, s ott az országgyűlésnek a közös ügyekre vonatkozó intézkedéseit ferde színben mutassák be a népnek” – ezért fokozott éberségre és ellenőrzésre utasította azokat.

A Szélsőbal politikusai látták a dezorganizáltságot, ezért a Magyar Újság 1868. január 3-i számában leközölték a körök szervezeti szabályzatát. Ennek bevezetője adta egyúttal a programnyilatkozatot. A mozgalom célját a polgári forradalom jelszavainak, – a szabadság, egyenlőség testvériség – érvényesítésében jelölte meg, hangsúlyozva, hogy megvalósítására „csak az 1848-iki teljes alkotmány visszaszerzése, a gyakorlati életben való alkalmazása, és elveinek továbbfejlesztése...” révén lehet remény.

Tanulságos felidézni, hogy miként irányította a szervezőmunkát Csiky Sándor (1804–1892), Eger szélsőbal-párti országgyűlési képviselője. A hevesi Demokrata Kör előzményéhez tartozik, hogy a Heves megyei Honvédségélyző Egylet már 1867. augusztus 4-én átalakult honvédegyletté. A volt 1848-as honvédeknek Csiky Sándor (maga is honvédszázados volt 1849-ben) és köre még aktív szerepet szánt. Csiky Sándor a képviselőházban 1867. december 9-i ülésén interpellációt intézett a honvédelmi miniszterhez a katonakötelesek összefirására kiadott utasítása tárgyában. Kétségbe vonta, hogy a törvényhozás határozata előtt erre a minisztériumnak joga lett volna. Másnap, válaszában Andrassy Gyula miniszterelnök – aki a honvédelmi tárcát is irányította – kijelentette, hogy „előrelátásból” rendelték el az összefirást. Ezzel akarták elkerülni, hogy az 1868-ban szükséges újonclétszám biztosítása „minden elhamarkodás, akadály és zavar nélkül keresztül vitethessék...” Csiky persze nem fogadta el a választ, precedens értékűnek tekintette Andrassy sajátos válaszát, belőle azt olvasta ki, „miszerint a törvényhozás jóváhagyásának reményében intézkedik előleg a kormány...”, Andrassy miniszterelnök erre közbeszólt: „itt nem jóváhagyásról van szó”.

S itt következett Csiky kedvenc témája a nemzetörség (1848-ban a nemzetörség ezredese volt), illetve az önálló magyar honvédség ügye. 1867. december 10-én így szókokolt „...48 ezer újoncot csak most szavazott meg a ház... a nemzetörségi törvény felfüggesztését éppen a

¹ Szekfü Gyula: Három nemzedék. Bp., 1938. 5. kiadás 217. old.

² Szekfü Gyula: i. m. 218–219. old.

t. kormány indítványára határozta el a ház." Ahelyett, hogy észrevennénk, „a nemzeti honvédsereg itt áll, (derűtlenség) egy intés kell nekik, s kiáll egy egész hadsereg (hosszas és zajos derűtlenség – áll a Képviselőházi Naplóban).” Szavait képviselőtársa Patay István (1848-ban Pest térparancsnoka volt) azonnal megtoldotta: „Kiáll, kiáll biz az uraim. Nem kell nevetni, nem tréfa az!” Csiky ezután megingathatatlanul folytatta: „...a honvédeknek a haza védelmére *nemzeti zászló és vezénylet* melletti kiállítása kívántatik, az létre is hozható, s a most még életben levő honvédeknek beállításával, önkéntes vállalkozásokkal oly hadsereg állíthatatnék ki, mely az osztrák birodalom összes hadseregének életerejét fogná képezni”. Miért adták ki az újoncok összeírására a rendeletet, amikor „a haza népeinek terhe a legközelebb megszavazott közösügyi költségek által óriási mérvben növelhetett?... midőn éppen az osztrák államadóságok egy részének átvállalása forog szőnyegen?... A haza népe ki van szegényítve.” Ebben a helyzetben a népet „nem terhelni az óvatosság és méltányosság is meg kívánta volna”.

Csiky beszéde után Somssich Pál azonnal a következő napirenden lévő interpellációkra való áttérést javasolta, melyet érdekes módon Madarász József is helyeselt. (Csiky és Madarász között nem volt felhőtlen a viszony, s ebben főleg Madarász a ludas, vezéri féltékenykedése feszültségek forrása volt. Igaza van Szekfű Gyula történésznek: „A 48-as pártnak eleinte alig van parlamenti híve, tagjai csekély fajsúllyal bíró egyéniségek, vezetőjük Madarász József, kinek forradalombeli szereplése még sokkal frissebb emlékezetben volt, semhogy nagyobb tekintélye lehetett volna.”³ Madarász kifogásolta, hogy Csiky „meg nem elégedését oly hosszasan indokolta”.

Csiky Sándor nem a tétovázó politikusok közé tartozott. Feljegyezte naplójába, hogy 1867. november 17-én Székely Bertalan festőművésznél járt és megnézte az Egri vár ostroma című képét, melynek 1500 Ft volt az ára. Karácsonyra hazautazott, ahol nyomban bekapcsolódott a helyi közéletbe.

Naplója tanúsítja, 1868. február 16-án rendkívül zsúfolt programja volt: délelőtt képviselőtestületi ülésen vett részt, délután 14 órai kezdettel a honvédegyet tanácskozásán volt jelen, 16 órakor pedig az egri Demokrata Kör alakuló ülésén. A kör alapszabályát a megalakuláskor kinevezett küldöttség javaslata alapján, február 18-án délután a Városházán tartott ülésen fogadták el. Csiky naplója arról is tudósít, hogy a képviselő Pesten, március 9-én a Busánszki nyomda vezetőjével „megalkudott”, hogy „az Egri Demokrata Kör alapszabályát 1000 példányban kinyomtatja, előpénzül adtam 1 Ft-ot az árra” – írja. A nyomda március 16-án már kész is volt a munkával. Az egri demokrata kör a kolozsvárihoz és a miskolcihoz hasonlóan, már központtá válás céljából alakult, s elkezdte a megyében a vidéki körök szervezését és irányítását.

Csikynek nagyon tetszett Székely Bertalan festménye, mert naplója tanúsága szerint 1968. március 13-án a Képzőművészeti Csarnokban megvette az „Eger ostromát”. Március 9-én személyesen is felkereste a festőművészt, „aki mondá, hogy tegnap elvitték a Dobó képet Egerbe” – írja kéziratosa naplójában.

A demokrata körök alakulása, valamint Böszörményi László sajtóvétsége után az Ungvári Közlöny szerkesztőjének merészsége, aki „67-es fanyar gyümölcsök” címmel cikksorozatot közölt le lapjában, annyira felbőszítette a kormányt, hogy a minisztertanács elé vitték az ügyet. A kormány 1868. február 23-án tárgyalta meg azt a tervezetet – Rendszabályok a demokrata körök működésének felügyeletére címet viselte –, amely a sajtóvétségek ügyében és a demokrata körök irányában tanúsítandó kormányzati fellépés módjainak meghatározását célozta. A demokrata körök irányában való eljárásra a kormány alapelvként leszögezte, hogy amíg a társulatok alapszabályai hatóságilag nincsenek jóváhagyva, addig működésüket nem kezdhetik meg. „Ha viszont az alapszabályokból az tűnnék ki, hogy azoknak célja a fennálló törvények ignorálása mellett és a fennálló kormány ellen társadalmi úton izgatni” – akkor az alapszabály jóváhagyását meg kell tagadni. A hatóságoknak a rendezvényeket hivatalos megbízottak révén ellenőrizniük kellett: „Ha ezen kiküldöttek alapján tudomást fog szerezni arról, hogy izgató beszédek tartattak, az illetők notae per alapján fognak a királyi tábla elébe idéztetni” – rendelkezett a minisztertanács.

A demokrata körök mozgalma viszonylag gyorsan terjedt az országban és gyakorlatuk volt, hogy bizalmi nyilatkozatokat küldtek Kossuth Lajosnak, az országgyűlésnek pedig a kö-

³ Szekfű Gyula: I. m. 219. old.

zös ügyek ellen tiltakozó petíciókat. Különösen az alföldi mezővárosokban vonzottak nagy tömegeket. Ezekben az óriási falvakban a földtelen és törpebirtokos szegényparasztok nagy tömege élt, akik már az önkényuralom idején éles ellentétbe kerültek a nagygazdákkal és a városi vezetőséggel a közlegelők felosztása és a községi önkormányzat ügyeiben. Az alföldi demokrata körök szervezésében Asztalos János kecskeméti ügyvéd tűnt ki. Az általa 1868. április 14-re, a Függetlenségi Nyilatkozat évfordulóját megelőző húsvéthétőre Kiskunfélegyháza szervezett gyűlésére lecsaptak a hatóságok. Asztalost letartóztatták és a városháza pincéjébe zárták. A tömeg azonban megtámadta a városházát, hogy kiszabadítsa vezérért. A kirendelt katonaság sortűze vetett véget a demonstrációnak. a körök legalább 60 szervezőjét tartóztatták le, s volt, akit közülük elítéltek.

Érdekes módon a demokrata körök betiltása nem szerepelt a minisztertanács ülésén önálló napirendi pontként. Toldy István könyvében⁴ azt írja, „midőn a szélsőbal izgatások már kezdtek kétségbe vonni a tulajdon szentségét”, akkor döntöttek felszámolásukról. A betiltást kimondó határozatot Wenkheim Béla belügyminiszter készítette, Horvát Boldizsár igazságügy miniszterrel közösen, amit tárcaegyeztetésre is szétküldtek. Wenkheim és Horvát személyesen mutatták be a rendelettervezetet Deák Ferencnek, a kormány „apellatorium forum”-ának (megfellebbezhető fórum – S. S.). Deák kezdetben jogi aggályok miatt helytelenítve a rendeletet, Wenkheim és Horvát miniszterektől azt kérdezte: „Hát honnan vettétek a törvényt, amely feljogosít benneteket a demokrata körök betiltására?” Ezzel utalt arra, hogy lehetetlen tényleges törvénycikkre hivatkozni a végzés megindokolásakor. Később mégis a kormány segítségére sietett és a rendelet jogi indoklását maga fogalmazta meg. Ebben a kiegyezés talajáról azt hangsúlyozta, hogy nincs kibékíthetetlen ellentét a 67-es törvények, a 48-as jogszabályok, valamint a „szabadság, egyenlőség, testvériség elvei” között. Ezen elvek továbbfejlesztésére a „létező alkotmányos alapon” megvan a mód és lehetőség. Deák tehát a 67-es törvények alkotmányosságának, 1867 és 1848 elvokonságának bizonyításával akart a rendeletnek polgári liberális színezetet adni. Április 16-án a pesti Demokrata Kör fegyveres karhatalommal feloszlatták, s mivel Deák és köre a vidéki köröket is „forradalomszerű kicsapongásokra vezető izgatásokkal” vádolta, hamarosan azokat is betiltották.

A képviselőházban 1868. április 27-én, Csiky Sándor interpellálta meg a kormányt a demokrata körök betiltásával kapcsolatban. A belügyminiszterhez intézett interpellációhoz szóbeli kiegészítést is fűzött. Ebben felelevenítette, hogy a belügyminiszter április 8-án, a szabad királyi Pest városához intézett rendeletében a Demokrata Kör „fegyveres erővel is történő betiltását és feloszlását” kilátásba helyezte. Erre április 16-án sor is került. „Úgy vagyunk értesülve, hogy ezen betiltás és feloszlítás az országban alakult többi hasonló célú körök feloszlítására is kiterjesztetett” – mondta Csiky, aki a Heves megyei Demokrata Kör elnöke is volt. „Kérdem, melyik hazai törvénybe gyökerezte t. belügyi országglár úr azon jogát és hatalmát, mely szerint a többi között az 1848. évi 3-dik tc. 32. §-a által is biztosított egyéni s ezzel válhatatlan kapcsolatban álló társulhatási szabadságnak fegyveres erő alkalmazásával is elnyomtatását... foganatba vétetni rendelte” – áll az interpellációban.

A miniszteri válasz 1868. május 4-én hangzott el, s szokatlanul hosszú volt. Ez is mutatta, hogy a kormány rendkívül aggályosnak tartja a demokrata körök működését. Maga Wenkheim Béla válasza elején külön kihangsúlyozta, hogy kormánya hivatalos álláspontját közli, „az összes minisztérium nevében” ad felvilágosítást. „Írott pozitív törvény hiányában”, valamiféle „törvényes erejű szokásra hivatkozott”, ami igazán persze senkit se elégített ki. Azért hozzátette, az 1848. III. tc. 32. §. C. pontja a mostani rendelkezés jogalapja. A pesti Demokrata Kör alakítói megtagadták a betérjesztett alapszabályuk kiigazítását. Ebből „a minisztérium félreismerhetetlennek látta azon törekvést, hogy a társulat alkotmányunk azon alap-törvényeit, melyek 1867-ben alkottattak, úgy tüntesse fel, mint a szabadság, testvériség és egyenlőség kifejlődésével ellenkezőket, és e téren igazgasson az országnak jelenleg fennálló alkotmánya ellen”. Ezért „nem maradt tehát egyéb hátra, mint a nevezett kör némely tagjainak legelső összejövetele alkalmával a betiltó rendeletnek érvényt szerezni, mi meg is történt a városi hatóság által kiküldött kapitány által, ki két fegyveres városi őrnök alkalmazásával (de-rültség) az együtt lévőket a szétoszlásra felszólította...” Az ilyesfajta „izgatások pedig, kivált, ha az ország több részeiben más hasonló irányú politikai klubok jönnek létre, és azok egymás-

⁴ Toldy István: Öt év története 1867–1872. Pest, 1872. 12. old.

sal folytonos összeköttetésben az országot izgatásokkal behálózják, keserűséget, sőt gyűlöletet szórva mindenütt... a közcsendet, biztosságot veszélyeztetik...” Higgadt megfontolás nélkül „a törvényhozás célszerűen nem működhetik” – mondotta. Érezte azonban a helyzet fonákságát, ezért bejelentette, hamarosan a kormány törvényjavaslatot terjeszt be, hogy „az egyesületi jog szabatosan a törvény által szabályoztassék”.

Csiky persze nem fogadta el a belügyminiszteri választ, 1868. június 16-án határozati javaslatot terjesztett elő, melynek indoklása oly hosszasra sikeredett, hogy ezzel kiváltotta Gajzágó Salamon elnök közbeszólását. Csiky, mint a „törvényes szabadságnak veterán napszámosa” – ezek az ő szavai –, az „1848/49-ik évi nemzeti szabadságháború időszakát” idézte, amikor „számtalan különféle alapszabályok mellett létrejött társulatok” hatósági jóváhagyás nélkül szabadon működtek, hiszen „a szabad nép önmaga kormányozza magát”. Mivel indokolja a miniszter – tette fel a kérdést, hogy „országunkban jelenleg rendes és nyugodt viszonyok nem léteznek?” A demokrata körök „egyebet nem tettek, mint az 1848. üdvásztörvényeknek a törvényhozás békés útján leendő visszaállítását szorgalmazzák...” – mondotta. Csiky határozottan leszögezte, a „nyers erő általi pressio gyakorlatának vádját” a demokrata körök tagjaira fogni „félrevezetés és demoralizálás”. Mindenki előtt „köztudomású dolog az, miként a hatalom polcán ülő kormánynak subventionált számos lapszerkesztői – és éppen nem a demokrata köröknek, mint ilyenek nem is létező újságjai – azok, melyek a népet félrevezetve demoralizálják...”

S ehhez joggal teheti hozzá a kései utókor történésze, „Prudentia uti est necesse” (Bölcsnek kell lenni!), de ez olykor nehéz.

Dr. Sebestény Sándor

A gyimesközéploki iskola alapítása, története (1825–1948)

A gyimesloki települések kialakulása

Gyimeslokon, a ma Gyimesvölgyének nevezett területen 1701–1702-től beszélhetünk biztonsággal kevés számú megtelepedett lakosról. A kis létszámú lakosság java részét az 1700-as években a Moldvából bevándorolt csángó-magyarok alkották. Kiket hívtak a csíki székelők csángóknak a XVIII. század második felében és a XIX. század elején? A moldvai származású, római katolikus vallású és magyar anyanyelvű emberek. Gyimeslokon az Albert, Baliga, Bartos, Bilibók, Bodor, Dávid, Fábíán, Fekete, Fikó, Főcze, Galaczi, Jánó, Kozsokár, Mihók, Nagy-Balánka, Szentes, Sztráti (Sztrátyi), Tanászi, Tankó nevű családok biztosan vagy nagy valószínűséggel ilyen eredetűek. Számításba jöhetnek még, legalább részben az Antalok, a Petruczok, a Petrások, valamint a Simon-Simó nevű családok is, továbbá az Ambrusok, illetve a Pálok egyik-egyik ága. (És még mások is!)¹

Zöld Péter plébánosnak az általam megtalált, eredetileg latin nyelven írt levelében, amelyet Csíkszentmiklóson 1772. május 11-én Carato ezredesnek címzett, ez áll: „Mostantól számítva több mint harminc esztendeje annak, hogy a Csíkszentmiklósi Egyházközség Minyite havasának nevezett helyét, amelyet Hegyeshavasnak is hívnak, a Lonkán lakó magyaroknak, akiket (még) csángóknak is mondanak, évi 12 magyar forintért bérbe adta... Erre vonatkozóan létezik még a néhai Nagyméltóságú L(iber) B(áró) Sztojka (Zsigmond) püspök úr engedélye is...”² Ugyancsak Zöld Péter plébánostól származóak az alábbi, 1780-ban írt sorok: (Moldvában) „egyéb székelyekkel együtt csángó-magyaroknak hivattnak. Sokan a Felcsíkszékhez tartozandó havasokon laknak, s holott nem szánthatnak, kukoricával s marhatartásból élnek.

¹ Csíkszeredai levéltár (CsLt) 47/647/1/1745., 1748., 1751., 1754., 1762. évek. 47/649/1769., 1772., 1780. évek. Csíksomlyói anyakönyvek. 47/523/64; 47/524/51, 238. Rákosi anyakönyvek. Csíkszentmiklósi plébánia levéltára. Az 1716. év iratai.

² *Szőcs János*: Zöld Péter élete és munkássága. (1727–1795). In: Acta – 1996. 209–226. old. CsLt. 27/VII/55/1748.